

Др. Василь Кучабський.

Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918/1919 р.

2. Польська держава і Західна Україна на переломі 1918/1919 р.¹⁾

(Продовження).

Коли б розклад був признакою самого лиш політичного проводу, то ця криза може не була б занадто небезпечна. Але той стан, в якому тоді знаходилася теж і польська народня маса, уявляв з себе майже такий самий сприятливий ґрунт для цього, щоб у Польщі прийшло до соціальної революції, що й в Росії й на Наддніпрянщині. „Польські області були видовищем бандитизму, погромів і розпаду“, так представляє один визначний польський консервативний історик цей стан²⁾. „Насамперед і найяскравіше виявилось це видовище в Західній Галичині. Акційна спілка, яка під фірмою „комісії ліквідаційної“ захопила в Кракові владу,³⁾ розвинула прапор провінціонального сепаратизму, але не на те, щоб на меншій області легше і швидше упоратися з правительственными завданнями. Вона не зуміла зберегти польських полків, що вертали з розбитої австрійської армії, вона не відважилася зарядити побір рекрута, розписати й зібрати податки і поспішити на оборону zagrożеного й занятого українцями Львова. Замість цього бачила вона своєзавдання в усуненню „австрійського“ режиму в Західній Галичині, де сягала її влада, не здаючи собі справи з того, що національний інтерес наказував збереження існуючої до того часу адміністрації, яка й була в руках польських урядовців, як довго не можна було замінити її ліпшою. Людовці постановили поставити адміністрацію в кожному повіті під провід селян, а за цим вони вже від давна тужили. Згідно з домаганнями невідповідальних місцевих чинників усунено тепер многих адміністраційних урядовців й замінено їх людьми, яких одинокою кваліфікацією часто була лиш та, що вони годилися до того, щоб бути зняряддям якоїсь місцевої кліки. Але передусім розв'язано австрійську жандармерію, котра підчас війни давала себе населенню важко в знаки, але все ж зберігала порядок і публичну безпеку. Ця „реформа“ не викликала пошани до уряду серед найнижчих су-

¹⁾ Гл. „Дзвони“ ч. 2, 3 і 5 1932.

²⁾ Bobrzyński, op. cit. том II. ст. 27—29.

³⁾ Ця „акційна спілка“ складалася з 6 людовців, 4 націонал-демократів, 4 соціалістів, 3 демократів, 2 консерватистів, 1 поступовця, 1 представника „національного об'єднання“ („Zjednoczenie narodowe“), 1 представника „католицьких селян“ і 1 представника австрійського Шлеська (Daszyński, op. cit. том II. ст. 312). „Комісія“ була отже на загал доменою галицько-польських людовців на чолі з Вінцентим Вітосом.

спільних верств. Почали творитися банди головно з дезертирів і грабити по селах і містечках особливо жидів. Теж залізничним потягам не було пощади, так що часто була в наслідок нападів перервана комунікація навіть на лінії Краків-Львів, Найяскравіший вислів знайшов цей анархічний рух в утворенню народного правительства в Тарнобржегу (Tarnobrzeg) селянами, яких підюдили радикальні послы о. Оконь і Домбаль (Dąbal). Народне віче усунуло в цій околиці всіх дотогочасних урядовців і іменувало своїх власних, і було воно так глибоко переконане, що тепер уже почалася епоха народньої влади, що звернулося до „Комісії ліквідаційної“, на чолі якої стояв же людовець Вітос, за потвердженням своїх постанов. Немало труду коштувало подавлення цієї анархії, перед якою мусів навіть одного разу відступити один військовий відділ. Інші військові частини справилися ліпше і ці вжили для опанування масового грабіжництва теж масово кари буків, не турбуючися розпорядками, але з видимим успіхом“.

„Те ж саме діялося в Конгресівці. Там розрослася анархія аж до виконання справдешніх нападів узброєних банд на містечка, як ось на Дзялошиці й Водзіслав, де після обеззброєння міліції цілковито розграблено склепи, переважно жидівські. При кінці листопада 1918 повстали в люблинській губернії робітничі селянські ради, і наймити почали обсаджувати панські маєтки й пробували в цей спосіб поділу великої земельної посілости. Не бракувало теж спроб зорганізувати повітові народні правительства в роді як у Тарнобржегу, бо в тому ж самому часі утворив якийсь Лісовський народню республіку в Піньчові, яку заінагуровано розграбленням міста. Найгірший свій вислів знайшла анархія в Конгресівці в повстанню боївков на службі соціально-політичних партій, як ось з одного боку соціалістів, а з другого більшовиків. Такі боєві відділи повстали й організувалися майже отверто навіть у Варшаві“.

Ось такий був отже стан польської народньої маси ще навіть при кінці листопаду і в грудні 1918, дарма, що правительственна криза в Польщі була в наслідок прибуття Йосифа Пілсудського вже давно переможена і вже скрізь анархію опановувано¹⁾. Цей стан майже точно такий сам, що і на початках розпаду перед більшовицьким переворотом у Росії, і в виду цього ледви чи можна сумніватися, що коли б між Варшавою й Люблином прийшло було до збройної боротьби—, а цього уникнено лиш на волос, то Польща невідклично мусіла була б звалитися в соціальну революцію. Але понад це насувається ще й другий висновок. Найліпшою охороною проти розвитку в напрямку на соціальну революцію було для Польщі її географічне положення. Адже московський більшовизм, всеціло занятий своєю боротьбою проти російської контрреволюції й проти Наддніпрящини, не наступав на Польщу без посе-

¹⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 27, 28, 29,

редно, тим більше, що на Білорусі все ще лежали німецькі окупаційні війська ¹⁾). Отже коли б Польща мала була в листопаді— грудні 1917 двигнути таке саме обмеження наступом більшовицьких ватаг з зовні і рівночасно заливом більшовицької пропаганди й організації всередині, що Наддніпрянщина,—то це є дійсно дуже сумнівне, чи польський народ зумів би був, дарма що серед нього була багато численніша міщанська й освічена верства, виявити на ділі більшу державно-творчу здібність ніж Наддніпрянщина, і чи Польща не була б — подібно як Наддніпрянщина—при безпосередній зустрічі з більшовизмом потонула в більшовицькому перевороті ²⁾).

Однак цей хід внутрішнього розвитку перервався в Польщі нагло в наслідок появи одного мужа: Йосифа Пілсудського. Є це зайва річ розсуджувати, чи Пілсудський був „великим чоловіком“, чи ні. Які б недостачі й не були в нього й не стояли б на перешкоді тому, щоб його ставити в почет справді великих особистостей історії,—всеодно досить історичної заслуги перед Польщею він має тим, що його ділання вирішило в листопаді 1918 долю польського народу, бо нація бачила в цьому мужеві в мент найнебезпечнішої внутрішньої кризи людину одиноко до цього покликану, щоб бути найвищою національно-державною владою, і загально підчинилася авторитетові цієї людини. А це ділання того мужа було історично великим, бо він зумів зробити рознуздані партійні противенства нешкідливими для держави і dokonував у цьому відповідальному часі те, що було найкращим для заснування польської держави, не збочуючи зі шляху і не звертаючи уваги на ту запінену, отруйну лють партійних міжусобиць, яка його оточувала. Наче спасителя в найгіршій біді привітала „Рада Регенційна“ Пілсудського, коли цей прибув 10. листопаду 1918 до Варшави ³⁾). Негаймо 11-го листопаду 1918 наділила вона його повнотою військової влади ⁴⁾). Таким чином відобрано люблинському урядові всяку можливість утворити революційну народню армію: адже Пілсудський тішився серед польських, особливо соціалістичних мас загальним авторитетом. Аж тепер вхопила одушевлена юрба в Варшаві й на провінції за зброю, і була це легка справа для неї німецьку окупаційну армію, яка — крайно змучена війною й розложена вісткою про революцію в Німеччині — ще тільки тужила за поворотом у свою вітчизну, обеззброїти й відправити до Німеччини. Ціла Конгресівка перейшла осьтак у руки поляків, і так закінчився окупаційний режим чужої потуги, який з konieczністю перешкоджував власному поль-

¹⁾ Пор. Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 10.

²⁾ „Люблинська програма приготовлювала Польщу до того, щоб вона поруч Литви й України вступала в російську совітську систему“, так судить теж Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 18.

³⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 18.

⁴⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 19. Kumaniecki, op. cit. ст. 135.

ському державному будівництву. З рівною легкістю наступило теж усунення „Ради Регенційної“. В виду підбуреної вуличної юрби уступила вона вже 14. листопаду 1918, розвязала себе й передала всю повноту своїх компетенцій П і л с у д с ь к о м у¹⁾. Таким чином зліквідовано зовнішню притоку до горожанської війни між Варшавою й Люблином. З незвичайно влучним політичним інстинктом²⁾ доручив на це П і л с у д с ь к и й утворення кабінету „бунтівникові“ з Люблина — Ігнацому Дашинському — з тим одиноким застереженням, що до державного будівництва будуть притягнені фахівці і що не будуть підприняті ніякі глибокі, радикальні, соціальні зміни³⁾. Це було дійсно суверенним поступком. Адже коаліційне міністерство з участю міщанських, не говорючи вже про консервативні, партій було в виду революційного ферментування мас неможливе⁴⁾. Але ніщо не смакувало люблинським переворотчикам так мало, як їхня революційна роль, нічого не лякалися вони так дуже, як революційної карієри Керенського і за нічим вони не тужили так глибоко, як за тим, щоб мати змогу вести під соціалістичними гаслами — міщанську політику⁵⁾. З почуттям полекші розвязав отже себе люблинський уряд і підчинився П і л с у д с ь к о м у⁶⁾, радий, що його власне перенесення в Варшаву дає йому змогу вийти з афери з позірною побідю. Аж тепер прийшло до того, щоб теж і контрреволюції, таксамо як перед тим революції, виломити зуби позірним успіхом. Ось де вже 18. листопаду 1918 мусів уступити Ігнаци Дашинський в виду вуличних демонстрацій, пущених в рух національною демократією — адже в тому часі рішала в Польщі про всі справи вулиця —, і місце Дашинського заняв поміркованіший, менше зненавиджений соціаліст Андже й Морачевський⁷⁾: це було лагідним переходом до пізнішого притягнення міщанських партій — передусім національних демократів — до влади. Декрет П і л с у д

¹⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II ст. 19, Kumaniecki, op. cit. ст. 135, Kutrzeba, op. cit. ст. 97.

²⁾ В засаді бажав П і л с у д с ь к и й утворення коаліційного міністерства (Daszyński, op. cit. ст. 329).

³⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II, ст. 20, Kumaniecki, op. cit. ст. 136.

⁴⁾ Daszyński, op. cit. Том II, 328-329.

⁵⁾ „Я не забував Варшави, де правила це „Рада Регенційна“, розповідає Daszyński, op. cit. Том II, ст. 325, про своє „володіння“ з Люблина. „Треба було щось робити, щоби приготувати Варшаву до усунення „Ради Регенційної“... Отже я просив товаришів Серошевського і Маліновського, щоб вони їхали до Варшави й підготовляли уми до цієї колючості... Наші обидва емісарі... були відомі як палкі й легко вибухаючі люди. Отже безпосередно перед від'їздом обох міністрів пробував я вияснити їм труднощі, на які вони могли б наштовхнутися, і радив їм поміркованість. Мої остороги очевидячки образили товариша Серошевського, бо після літ пише він про це з гнівом і називає мене „старим львом, що загубив кігті“. Але він є досить сумлінний, щоби признати, що положення було дуже небезпечно і що аж прибуття П і л с у д с ь к о г о заощадило Варшаві важких жертв“.

⁶⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 20.

⁷⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II, ст. 21., Kutrzeba, op. cit. ст. 97-98.

ського з 22. листопаду 1918, яким цей проголосив себе тимчасовим шефом держави до часу скликання конститууючого сойму, приніс нарешті закінчення правительственої кризи в Польщі: в цій державі засновано фактичну диктатуру Пілсудського¹⁾. Партійні міжусобиці від цього не припинилися, національно-демократичні демонстрації і соціалістичні протиманіфестації розбурхували вулицю й пізніше, розкритана юрба вдиралася інколи навіть на засідання ради міністрів, демагогічні гасла й знаруги, непогамовані оскаржування, під якими не скривалося ніщо крім жадоби одиниць і партій за владою, переповнювали пресу, віча, цілий край теж і на далі²⁾, але одне осягнув Пілсудський все ж таки: що польські партії найменше не кидалися проти себе зі зброєю в руках.

Хоч яка недосконала була ця стабілізація положення в Польщі, то для західних українців вона була зворотом судби проти них, бо тепер безповоротно проминув той час, коли вони може ще могли були б уникнути своєї війни з Польщею за Східну Галичину, при передумові, що їм до того часу вдалося б було подавити львівське повстання й склупчити свої військові сили над Сяном, і при передумові, що провід їхнього народу мав би був стільки ініціативи, стільки довіря до себе, стільки самопевного почуття своєї рівності з поляками, щоби не кидати своєї долі на поталу антантській дипломатії, тільки про цю долю рішати самим у безпосередньому збройному зіткненні з противником і в безпосередніх мирових переговорах з ним, як це так зручно робили польські політики під час боїв у Львові, — при передумові, словом, що після мілітарної перемоги у Львові західні українці були б здібні до зручної дипломатичної мирової гри в безпосередніх переговорах у Варшаві, може вдалося б було оту війну з Польщею закінчити. Коли б отака гнучка західно-українська дипломатія, маючи за собою воєнний успіх у Львові і в цілій решті Східної Галичини, виступила там, у Варшаві, з пропозицією приязни й союзу проти більшовизму за ціну признання західно-української держави з границею на Сяні, — то може таким підступом вона змогла була б кинути в отой ферментуючий польський котел ще одну бентежливу політичну ідею більше, щоб так викликати серед польського народу ще одну — українську — причину до взаємного поборювання. А тоді заіснувала би значна доза правдоподібності, що в виду побід противника й його рішучості війну евентуально продовжувати з усією енергією, на яку його стати, і рівночасно в виду повних згідливості дипломатичних заходів цього войовничого противника дезорганізований, до війни поки-що ще нездібний польський народ може з важким, щоправда, серцем помирився б був

¹⁾ Bobrzyński, op. cit. Tom II. st. 21-22, Kumaniecki, op. cit. st. 136-137.

²⁾ Bobrzyński, op. cit. Tom II. st. 23, Daszyński, op. cit. Tom II. st. 329-330, Kutrzeba, op. cit. st. 98.

з утратою Львова й останньої Східної Галичини за ціну союзу з цим своїм сусідом.

Але ж усі ці передумови не сповнилися. Західні українці не зуміли покорити Львова. Вони не були теж здібні до того, щоб у якомусь дуже короткому часі поставити боєздатну армію з кількох десятків тисяч мужа і сконцентрувати її над Сяном у поготівлю вдертися на корінно-польські землі, щоб ворога до миру присилувати, коли б він українських пропозицій не прийняв. Що більше! Є це дуже сумнівне, чи навіть, коли б усі ті мілітарні підприємства західних українців були успішні, вони мали б стільки політичного самоопанування й мудрости, щоб бути здібними до отої гнучкої, зручної, на психіку ворога обчисленої, мирової дипломатичної гри. Правдоподібно вони, зискавши мілітарні успіхи на схід від Сяну, не знали б міри своїй зарозумілості „побідника“, вони таки не були б здібні холодно зважувати свої сили з тими переважаючими силами, які при деякому самопорядкуванню й при напруженню волі міг би їм протиставити польський народ, і вони зажадали б в ім'я „самовизначення народів“ етнографічно-українських земель Західної Галичини по Горлиці, — земель, яких польський народ не зрікся б мирним шляхом ніколи, хіба що не то Львів, а й Краків і може й Варшава були б йому воєнними подіями взяті. Заняття Львова й перенесення воєнних подій над Сян отже теж і тоді не закінчили б польсько-українського зударення, тим більше, що як пізніше в справі Львова, так тоді в справі західно-галицьких етнографічно-українських земель оті мілітарно поки-що успішні західні українці по всій імовірності відкликнулися б до „суду Антанти“.

В даному ж положенню — а саме підчас того, як польські повстанці успішно відбороняли Львів, а західні українці не були здатні не то покорити Львова, а хоч би лиш на глухо відрізати його від світу успішною від обороною Перемишля проти польських західно-галицьких сил — в цьому положенню ділала тепер — починаючи від кінця листопаду 1918 — поруч із авторитетом Пiлсудського ще одна обставина на користь стабілізування й скріплення Польщі. Цією ж обставиною була: успішна оборона Львова польськими повстанцями проти західних українців. Вдячне гасло поміч для польських борців у Львові зараз же підхопила польська національна демократія, щоби з успіхом поборювати Пiлсудського й соціалістичний кабінет закидом, що вони ніби то хотіли віддати Львів на поталу українцям¹⁾. Це демагогічне гасло призвело вибух націоналістичного фанатизму серед польського загалу, так що українцям крайно ворожий націонал-демократичний вплив зростав з кожним днем і в наслідок цього мусів замовкнути всякий голос на користь миру з Україною — як ось такий хід думок, який був висловлений ще в люблинській проклямації. Бажання продовження війни аж до повного підбиття Західної України ставало

¹⁾ Daszyński, op. cit. Tom II. ст. 329—330.

серед польського громадянства чимраз більше вперте, і в цей спосіб цілий польський народ без різниці партій об'єднався однозгідним фронтом принаймні в одному: в хотінню знищити західних українців. До того ж відвага, з якою львівські поляки ставили опір західним українцям, розбуджувала почуття національного обов'язку серед поляків, так що вони залишали спори на боці, вступали в армію й поспішали до фронтів, де польська зброя мала визначити границі новоповстаючої польської держави. Сміло можна сказати, що щойно індолентність, з якою західні українці боролися за Львів, уможлиблювала створення польської армії на переломі 1918/1919-ого, — що отже мілітарне скріплення Польщі поступало було б багато повільніше, ніж це на ділі сталося, коли б не було тієї пекучої рани, якою був Львів. Не в остаточних вислідах цього — в здобуттю Східної Галичини, бо це, як здається, є для польської держави набуток більше ніж сумнівної вартости, — тільки на всякий випадок у позитивному впливі самої по собі боротьби у Львові на внутрішнє скріплення Польщі заключається ось так історична вага відборони львівських поляків проти західно-української небезпеки. Рефлексія насувається тут вдумчивій людині: який глибокий підклад має кожна історична подія! Як глибоко обусловлюється хід подій серед одного народу ходом подій, що відбуваються серед другого. Кожен народ має своє життя, але воно коріниться в універсальному, світово-історичному ґрунті, з якого виростає життя теж і інших народів. Зрушення цього спільного ґрунту одним народом відбирає або додає внутрішніх сил іншому народові. Так над усім царить одна всеобнімаюча Судьба, яка дає одиничним подіям глибокий остаточний змісл серед гри предвічних сил, якої пізнання є предметом універсальної історії людського роду. Яке ж неповне, яке кошляве, яке вузьке й обмежене є пізнання національної історії поодиноких народів, поскільки воно тратить з очей отой спільний універсальний ґрунт і не бачить місця й значіння історичного життя якогось поодинокого народу серед отієї всеобнімаючої Судьби людського світу!

Якщо отже узгляднити яко чинник в боротьбах час, то в цім менті, коли західні українці відступали 22. листопаду 1918 зі Львова і щойно брали розмах, щоби властиву війну з Польщею що-тільки як слід розпочинати, — ота війна, поскільки західно-українською воєнною ціллю було здобуття границі над Сяном, була в ґрунті речі західними українцями вже програна, дарма що ніхто з них цього не бачив. Бо це річ ясна, що в звичайних умовах три і півмільоновий народ ніяким чином не може на продовж якогось довшого часу, на продовж за т я ж н о ї війни, встоятися побідно в війні проти вісімнадцятимільонового противника. Ми кажемо: в звичайних умовах. Бо існують в історичних процесах теж і надзвичайні умовини, яких науково-історична аналіза охопити не в силі, і в виду цих умовин істориків не остає нічого, як тільки в подиві склонити голову перед мужами, які отакі надзвичайні умовини творять. Це буває

тоді, коли на світову арену виступає геройський народ на чолі з геройськими, Богом даними вождями. Розум, проникливість, передбачення будучих наслідків даних подій, спрямована до великого, переломового, воля отих вождів ставлять політику й стратегію на такий рівень безпосереднього відношення до Судьби світу, на якому всі наукові, об'єктивні аналізи стають недійсними, і історикові не остає нічого, як тільки бути літописцем подій, бо їхню велич може охопити тільки віща людина в своїх героїчних піснях. Народ же перепоеаний тоді тугою за тим, щоби класти голови во славу свого Богом на світ в низ посланого вождя, він перепоеаний глибоким благовинням, що в покірній побожності склонюється перед тими високими, таємними, Божими силами, які всьому дають місце й ділання на світі. Хто ж може розслідити, хто може зважити, до яких велитенських зусиль, до яких пориваючих своєю величчю боєвих чинів є тоді здібний такий народ? Всі мірила, всі перспективи, всі ваги тоді пересуваються: десятикратно численніший народ стає тоді слабшим від десятикратно менше численного народу, і не скількість, тільки якість, тільки субстанція рішає тоді про перемогу або розгром, про панування, про порядкування світу новим законом, або про рабство, про підлеглість законові побідника... Але західні українці були безконечно далеко віддалені від того, щоб бути героїчним народом. Вправді простолюддя їхнє виявило багато, більше національної і політичної моралі в своєму внутрішньому національному й політичному життju, ніж загал польського народу і в тому воно стояло вище від польського простолюддя. Але з другого боку на чолі польського народу все ж стояли світліші уми, ніж на чолі українського, — і коли зважити так це і друге, то в остаточному висліді вийде однаковий загальний рівень, однаково слаба і маловартісна субстанція обидвох народів. Скількість при рівній якості набирала осьтак рішачого значіння, і тут у цих звичайних умовах науково-історична й політична аналіза входить у свої права: Чим більше напружували західні українці від хвилини втрати Львова свої сили, чим важчим ставало в наслідок цього положення Львова, — тим більшими ставали зусилля отих вісімнадцяти мільйонів поляків проти трьох із половиною західних українців. Навіть здобуття Львова вже не могло в таких обставинах — починаючи від грудня 1918 — принести західним українцям побідного миру з границею на Сяні, тільки до цього треба було б ще, щоби західні українці, такі, якими вони були, хіба просто якимсь чудом устоялися проти переваги Польщі підчас її останнього й найвищого зусилля відбити Львів назад. Але ж ледви, чи західні українці, такі, якими вони на ділі були, були б здібні воювати по суті ліпше, ніж воювали — невдачно — у Львові, і тому ледви, чи можна припускати, щоб вони розвинули підчас отого протинаступу Польщі за відбиття втраченого Львова вищі, досконаліші воєнні чесноти — чесноти войовничої субстанції народу — ніж ті — на загал дуже марні — чесноти

войовничості, які вони на ділі виявляли в 1918—1919-ому роках. Раз західно-українське простолюддя виказувало на загал вправді більш жертвенності в ім'я добра Вітчизни, ніж польське, але політичний і військовий провід західних українців були дуже значно гіршими ніж у поляків, — то перед західними українцями, дарма що вони цього не бачили, стояло було з гори, зараз же від кінця листопада 1919, питання: чи мусітимуть вони втратити на користь Польщі один лиш Львів, чи ще й нафтяний басейн Борислав-Дрогобич, чи навіть усю свою країну без решти.

Як сказано: цього питання не добачив західно-український провід ні тепер ні пізніше і тому він був нездібний ділати воєнно й дипломатично так, щоб — раз втрати були неминучі — закінчити конфлікт з Польщею принаймні по змозі з якнайменшими втратами для себе. Аджеж усе те, що західні українці мали на свому чолі, були малесенькі провінціональні політики. Якщо вже польський народ з його безперечно багато вище освіченою інтелігентною верствою і з його чималими політичними досвідами виявляв майже цілковитий брак здібності бачити в політиці взагалі, а зокрема в міжнародніх змаганнях гру живих сил, якщо вже серед поляків неподільно владствував деревляний, мертвий, відчуттю живого пульсу історично ділаючих сил чужий, політичний доктринаризм, оперуючий не зважуванням відношення сил й передбачуванням живих наслідків такого чи іншого ділання, тільки доктринерським, абстрактно комбінуючим формулуванням чисто інтелектуалістичних „національних хотінь“, — то наскільки менше годилися оті провінціональні „політики“, оті півінтелігентні агітатори й організатори „мас“, які рішали про долю західних українців, до того, щоб думати якомось інакше ніж по доктринерськи і не „міряти сил по — кволим інтелектуалістичним — намірам“! Вони не вмiли оформлювати життя свого народу відповідно до якогось праобразу й первозору, який лежав би в переді перед очима їхнього духа. Вони через те не мали ніяких мірил, щоби ними відріжнювати досяжне від недосяжного. З дійсними, досяжними цілями вони утотожнювали їхні програматичні спекуляції — такі як ось „етнографічні границі“, — до яких вони розагітували народ у тім переконанню, що движучою й рішаючою історичною силою є осьтаке демократичне, загально розповсюджене „хотіння“, яке вистарчає для того, щоб „одним муром“ піти — але не до побіди в війні, тільки до: виборчої чи плебісцитарної урни. Відкіль же було їм брати здібність пізнання того, які засоби годяться в даній хвилині і в даному положенню до того, щоб осягнути якусь повзятую політичну ціль? Аджеж уже мізерія їхнього поведення підчас боїв на вулицях Львова в листопаді 1918 досить показувала, якою по самій істоті чужою для них речю була справжня політика. Вони, щоби втишити розрухи, хапалися всього: переговорів з місцевими поляками, надій на наддніпрянську допомогу, тільки не хапалися найпростішої й найближче лежачої речі: зорганізування тривкого відповідального, широкими повноважностями наділеного національ-

ного правительства і своєчасного випровадження цього правительства зі Львова, щоб відкликнутися до джерел мілітарної сили власної країни — до озброєного народу — й пляномірно цю силу скупчивши й повівши, вирушити на чолі тих власних сил проти Львова й Перемишля в сміливому рішенню покласти все в мужньо підпринятій боротьбі на „або пан, або — — або пропав“. „Bellua sine capite“ — „потвора без голови“ була осьтак західна україна, як нераз уже цей український народ у своїй минувшині. Що ж помагало, що вона біла собою в незугарнім розмаху, коли цим судорогам не був даний змисл і ціль вищим духом політики? Від питання, чи величезним зусиллям ще повстане провідна верства високих якостей духа й ота „потвора“ відискає свою голову, залежить зрештою будуччина українського народу й сьогодні...

Там, де не існує проникливе пізнання власного положення, де відповідальні політики не є в силі придумувати засоби, які годилися б до того, щоби в цей даний час і в цих даних умовах вести до перемоги, — там, само собою, не остає нічого, як тільки судорожно триматися цієї чи іншої доктрини в тій вірі, що якщо вперто заявляти „хотіння“, тій доктрині відповідаючи, — а це й зветься по демократичному „принципіальною політикою“, чи пак „політикою принципіалізму“, — то це „вперте“ словесне повторювання є ніби то рівнозначне з тим, що зветься дійсною політикою, й ніби то веде до отих „принципіально“ повзятих „цілей“. В такий „принципіалізм“ вгнала отже західних українців їхня безрадість, їхня нездібність до творчого чину: отже автоматично продовжували вони воєнні операції, а що самі не знали, як і яким вислідом їх кінчати, то манили себе тим, що ніби то „вестимуть збройну боротьбу аж до повної побіди, себто до часу, аж Антанта признасть їхні справедливі домагання власної національної державности й замирить їх з поляками“. В цьому розсуджуванню була та фундаментальна хиба, що воно цілком не рахувалося з тим, що хоч про хід подій і його висліди рішала воля західних українців вести війну, то про це в рівній, або й багато більшій мірі співрішала теж і воля поляків не дати українцям „воювати“ в безконечність, тільки закінчити цю війну, але не покорою перед „рішенням Антанти“, тільки — підбоєм цілої Східної Галичини переважаючими й сконцентрованими мілітарними силами Польщі, які з бігом часу неминуче мусіли серед польського народу зорганізуватися.

Правда, це й були метушливі часи, серед яких дійсно можна було стратити голову. Люди стояли під живим вражінням, що осьде на їхніх очах народи, перед тим недержавні, доходили до своїх національних держав, яких вони „принципіально домагалися“. Отже легко можна було загубити розуміння передумов, які це „національне визволення“ інших народів уможлилювали, й доходити до абсурдного висновку, що це сталося тому, що оті народи „принципіально заявляли своє хотіння власної націо-

нальної державності". Неменше замішання в умах викликувало теж те, що осьде й більшовики здійснювали свою принципіальністичну доктрину. Отже вірили люди в своїй провінціанальній наївності, що ніби то більшовики завдячували свої успіхи тому, що „були вірні своїм принципам“, що вони „не запускалися в ніякі компроміси“ й так довго „несли стяг своїх принципів“, аж поки не побідили. Це й називалося „волею до побіди“. Але більшовики мали крім цього ще дещо іншого: мали здібність віднаходити завше ті засоби, які в даній хвилині найліпше підходили для цього, щоб їх до їхніх остаточних цілей наближувати, що ці більшовики віртуозно опановували співділання воєнних операцій із дипломатичними, що вони робили все в свій час — іноді манили противника переговорами й навіть мирами й союзами, щоби відтягнувши себе проти одного напрямку, з тим більшою енергією й успіхом ділати в другому, а іноді знову — коли загальні умовини подавали певні вигляди на перемогу — відкидали всякі компроміси й переговори й не задовольючися ніякою уступчивістю противника йшли на „або пан або пропав“ на його знищення. — Ця тактична геніяльність більшовизму поруч із геніяльними особистими здібностями його вождів і їхнім імпонуючим знанням даної дійсности того капіталістичного світу, проти якого вони змагалися, — все це було чимсь, чого розуміння й пізнання переростало спосібності отих випадково винесених на чоло їхніх народів „засновників національних держав“.

Ось загальне підложжя, на якому західно-український національний провід вмовляв і в себе самого і в свій народній загал, що треба тільки вперто триматися „принципіального“ домагання всіх етнографічно-українських областей Галичини, щоби дійсно до їхнього посідання дійти. А це мало навіть позірно вигляд реальної дійсности: аджеж Антанта була зобовязана Wilson-ом респектувати отакі „хотіння“ й порозділювати Европу на держави після етнографічних областей!

Але не лиш всі оті моменти разом ділали, щоби затемнити політичну проникливість західних українців. Дуже важною реччю було ще й те, що вони в ґрунті речі не боялися Польщі, бо мали підстави вірити, що Польща ніяк не буде в силі перемогти їх мілітарно. А саме: польська військова сила зростала щодо своєї численности багато повільніше ніж західно-українська. Аж до січня 1919. було воно майже так, що західні українці розпоряджали в своїй маленькій країні більшою узброєною силою, ніж ціла тогочасна польська держава з кількакратно більшою областю й численнішим населенням. Це правда, що західно-українське начальне військове командування було крайно незручне підчас організування західно-української армії, це правда, що в військових частинах був незвичайний брак путніх старшин — відсіль теж менша боєздатність отих частин, ніж польських, — правда теж, що недостачі в воєнному виряді клали непереможні перешкоди в розгорненню цієї армії. Але всетаки західно-укра-

тінський народній загал сповнив одне: він послухав мобілізаційних наказів і вступав у свою армію. Хоч вона була менше боєздатна від польської, хоч різні хиби швидко ослабили її дисципліну дуже значно, — то все ж це була вже в грудні 1918. справжня народня армія, складена з многих десятків тисяч мужа на фронті і в запіллю, і до того армія, яка під відповідним вождом була б мала дані до того, щоби здобути Львів і навіть почерез Сян вдертися в Західну Галичину. Але в Польщі панували не тільки подібні недостачі, що й у західних українців щодо провodu, організації й визброєння¹⁾, але й понад це ще й загальна нехіль сповняти військову повинність. Західні українці сміло могли зарядити мобілізацію, і військово-повинні йшли до армії на загал охоче²⁾, — але в Польщі особливо в Конгресівці, уряд навіть не зважувався мобілізувати, і то не лиш тому, що не вистарчало визброєння, а й тому, що він боявся, щоб серед змобілізованої маси не вибухнув більшовизм³⁾. У грудні 1918 рішено нарешті зарядити мобілізацію в Західній Галичині, щоб так створити армію проти західних українців, але майже ніхто не з'явився — за виїмком воєнних добровольців, які й без мобілізації ввійшли були б в армію, — і мобілізація провалилася⁴⁾. Осьтак була Польща здана лиш на вплив воєнних добровольців, але й цей був розмірно дуже незначний⁵⁾. Вулична юрба демонструвала вправді за конечністю допомоги для оборонців Львова, але не хватала за зброю, не рушала до Львова, не доказувала свого патріотизму й свого „хотіння бути великою потугою“ наражуванням своїх голів. Таким чином чисельна сила польської армії була довгий час такю незначною, що це не стояло в ніякому відношенню до мілітарних можливостей польського народу. В грудні 1918 виносив боєвий стан поляків на всіх фронтах навколо Польщі лиш 19065 мужа, з чого 12508 припадало на фронт проти західних українців⁶⁾, а все це разом було куди менше численне, ніж у тому часі мали західні українці в одних лиш фронтних частинах, що стояли проти поляків, — не рахуючи тих західних українців, що боролися на Наддніпрянщині проти більшовиків. Лиш дуже помалу зростала ця численність польського війська, так що 15. січня 1919 виносив харчовий стан цілої польської армії ледви 110532 мужа, з чого лиш

¹⁾ Witold Hupert, *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołyńia w roku 1919. Львів-Варшава 1928. ст. 9—12.*

²⁾ Навіть багато пізніше, в лютім 1919, коли серед західно-українського вояцтва вже почалися в наслідок неуспішного ведення війни деякі позначки розкладу, все ще міг посол Тершаковець звідомлювати в „Українській Національній Раді“, що деякі округи — як ось Комарно і Щирець — змобілізувалися добровільно до 40 літ віку, хоч урядово заряджена мобілізація зобов'язувала лиш до 35-літнього віку. („Р е п у б л и к а“, Станиславів, ч. 4. з 6. лютого 1919).

³⁾ Hupert, op. cit. ст. 9.

⁴⁾ Hupert, op. cit. ст. 10—11.

⁵⁾ Hupert, op. cit. ст. 11.

⁶⁾ Hupert, op. cit. ст. 12.

23000 мужа знаходилося на всіх фронтах кругом Польщі¹⁾, і це було таке число, яким у тому часі більш-менше розпоряджали теж і західні українці, коли зрахувати все: фронт, етапи і західно-українські частини на Наддніпрянщині.

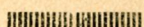
Правда, ці багато менше від західно-українських численні польські фронтові війська значно перевищали західних українців войовничістю й боєздатністю — що й не дивниця зрештою, коли зважити, що це була войовницька еліта 18-мільонового народу, — але оті незначні польські числа й їхній крайно повільний ріст спонукували західних українців до того, що вони забували, що це були щойно авангарди тієї військової потуги, яку Польща була в силі розгорнути. Навіть цього не добавували західні українці, опянені своїми — зрештою незначними — успіхами з часу грудень 1918 — лютий 1919, що Польща — занята спокійним вишколенням своїх військових резерв оподалік від театрив війни — ввесь цей час дбала про свій протиукраїнський фронт лиш якраз стільки, щоб він з бідую міг остоюватися, але розпоряджала в кожній хвилині резервами, якими могла цей фронт підкріплювати, як тільки грозила йому яка поважна небезпека з західно-українського боку, підчас того як західні українці легковажили собі поляків у тій вірі, що ніби то ті сили, що проти українців стояли, вичерпували взагалі всі сили, які Польща посідала, і в тій певності, що таку Польщу західні українці властиво говорючи повинні були б з легкістю побідити, коли б тільки перемогли свою власну індолентність. До деякої міри такі осуди були теж правильні: дійсно було так, що аж до часу прибуття польської армії генерала Галлера з Франції в квітні 1919, себто аж до того менту, коли полякам помогла проти західних українців Франція, Польща по правді не була в змозі перемогти західної України тими силами, які мала, самостійно їх zorganizувши.

Але ж усе це були нетрівкі, проминаючі, перехідні ситуації. Важніша була істотна тенденція, котра під ними крилася. А ця тенденція визначувалася тим, що це обтяження, яке Західна Україна мала двигати на собі зі сторони цілої польської держави, безупинно, дарма що повільно зростало. Абсолютна нездержність цього зростання й була тією обставиною, яка робила західно-українську справу з перспективи довгої, затяжної війни з Польщею справою безнадійно засудженою на програму²⁾. Питання було тільки в тому, коли західні українці з цього свого положення здадуть собі справу і як вони ділатимуть, щоби вийти з цього положення з можливо якнайменшими втратами й шкодами.

¹⁾ Нуреті, оп. cit. ст. 12—13.

²⁾ 13. лютого 1919 вносив харчевий стан польської армії вже 156.057 мужа, боевий стан на всіх фронтах 56.753 (проти західних українців 20.885); 15. серпня 1919 були це вже (разом із прибувшюю з Франції армією генерала Галлера) 300.097 мужа в харчевому, з цього 152.307 мужа в боевому стані. (Нуреті, оп. cit. ст. 13, 15).

Але не тільки це одне обтяження — а саме: з боку все більшої переваги сил Польщі — мала двигати на собі Західна Україна. Не менше важким — хоч іншим — обтяженням було те, котре лягало на Західну Україну з боку Наддніпрянщини, — і цю справу слід далі розглянути.

Борис Кудрик.

Йосиф Гайдн.

(В 200-ні роковини уродин 1732—1932).

Після кількалітньої передишки музичний світ увійшов знову в період ювілеїв. В цьому році припадають 100-ні роковини смерті Муція Клементія (1752—1832), 150-ті роковини уродин Ніколя Паганінія (1782—1840), Данієля Обера (1782—1871) та Джона Фільда (1782—1837). Та найважливішими цьогорічними роковинами, які вже обходив музичний світ, це 200-ні роковини уродин одного з головних представників клясичної музики XVIII. століття, а zarazом одного з цих німецьких композиторів, що творять уже поміст до Словянщини — *Йосифа Гайдна*.

Гайднівські роковини — і сьогоднішня дійсність! Чи ж можна собі подумати більшу суперечність? Свято уродин того жайворонково-сумирного співця піль, лісів та левад, роздзвонених у весняний поранок срібним гімном похвали Всевишньому — припадає цим разом в таку добу, коли весь культурний світ стогне в важких залізно-машинних дибах, які сам собі наклав у хворобливому гоні за марними земними достатками, коли він серед скаженої насолоди кидається в оргіастичний Заратустрин танець топання старих, відвічних вартостей, освячених достойними прадідами. А кривавий „четвертий Рим“ — Москва Ленінів і Сталінів веде перід у тій пекольній оргії самознищення!

Тому в ту весняну днину 31. березня, коли сповнилося у черть двісталіття від хвилі уродин надхненого співця — відчиняли ми вікно з тієї духоти стукітливих машин і духовбивчих гіпернаукових „ізмів“ — щоби до нас прийшов свіжий воздух з зелених нив того тихого села, де великий співець у перше світ Божий побачив, щоби по наших хатах — раз на відміну серед тієї невгаваючої шарпатні за кусок чорного хліба — задзвеніла його безсмертна пісня про Сотворителя, як своєю всемогучою десницею будував вселенну, про юний чар весни з її жайворонками та пісонькою орача, про палкий жар літа, про осіннє свято винозборів та зимові досвітки при кужілі — про Розп'ятого на хресті, як промовляє останніх сім слів! Щоби струни заридали надмогильними звуками сонати Cis-moll, щоби засміялися золотим промінням у „жайворонковому квартеті“, щоби розпливалися в ревній ранішній молитві „Largo Fis-dur“, щоби мінорною словянською думкою, мов зазулею перелітали